

Kulturdepartementet

Remissvar över betänkandet Kultursamhället – utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun (SOU 2023:58)

Ku2023/01093

Institutet för mänskliga rättigheter (institutet) yttrar sig över betänkandet **Kultursamhället – utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun (SOU 2023:58)**. Yttrandet sker inom ramen för institutets uppgift att främja säkerställandet av de mänskliga rättigheterna i Sverige, med utgångspunkt i våra grundlagar och för Sverige folkrättsligt bindande förpliktelser inom området mänskliga rättigheter. Institutet har även en särskild roll som oberoende nationell mekanism enligt artikel 33.2 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (funktionsrättskonventionen).

Sammanfattning

Institutet **tillstyrker** förslaget om att i lag reglera ett krav på att statsbidrag ska fördelas på ett sådant sätt att den konstnärliga friheten respekteras. Institutet ser **behov av att en utvärdering av lagens effekter** på den konstnärliga friheten görs några år efter att en eventuell ny lag träder i kraft.

Institutet **stödjer** bedömningen att staten bör se över hur olika stöd- och regelsystem påverkar möjligheterna för personer med funktionshinder att vara verksamma som kulturskapare, även professionellt. Institutet noterar att utredningen **saknar ett rättighetsperspektiv** och understryker att personer med funktionsnedsättning har rätt att delta i kulturlivet och rätt till arbete, på jämlika villkor som andra.

Institutet ser det som **positivt** att utredningen konsulterat kulturorganisationer och kulturverksamheter som verkar för att bevara och främja nationella minoriteters språk, kultur och identitet. Utredningen **saknar dock en**

bedömning av förslagets konsekvenser, såväl positiva som negativa, för dessa verksamheter.

Synpunkter på vissa förslag och bedömningar

Konstnärlig frihet

Institutet **tillstyrker** förslaget om att i lag reglera ett krav på att statligt finansierad kultur ska fredas från politisk styrning. Institutet håller med utredaren om att den föreslagna lagen innebär en nödvändig förstärkning av den enskildes rätt till konstnärlig frihet.

Rätten till konstnärlig frihet har ett starkt folkrättsligt skydd. Staters förpliktelser att respektera friheten för kreativ verksamhet skyddas under den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, ICESCR (artikel 15 (c)). FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen, innehåller bestämmelser om barnets rätt till kultur (artiklar 13 och 31). Även Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna skyddar konstnärlig frihet (artikel 13). Vidare finns bestämmelser om rätten att delta i kulturlivet i såväl ICESCR (artikel 15) som FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (artikel 27).

Konstnärlig frihet är också starkt sammankopplad med rätten till yttrandefrihet, som bland annat skyddas i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (artikel 19), den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, ICCPR (artikel 19), samt i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (artikel 10). Enligt ICCPR, omfattar yttrandefrihet friheten att söka efter, ta emot och föra vidare information och alla slags idéer ”i form av konst” (artikel 19.2). Andra rättigheter som är nära relaterade till konstnärlig frihet är rätten till åsiktsfrihet, tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet, liksom till mötesfrihet.

FN:s särskilda rapportör för kulturella rättigheter 2009–2015, Farida Shaheed, har definierat konstnärlig frihet så här:

”Alla människor har rätt till konstnärlig frihet och kreativitet, vilket inkluderar rätten till att fritt uppleva och bidra till konstnärliga uttryck och verk, som individer eller i grupp, att ha tillgång till och njuta av konst och att sprida sina uttryck och verk.”¹

Shaheed har betonat att orsakerna till inskränkningar av konstnärlig frihet är flerdimensionella. Konstnärer kan tystas på olika sätt och av såväl offentliga som privata aktörer. Den konstnärliga friheten hindras både genom lagar och ekonomiska och finansiella begränsningar. Den särskilda rapportören har också avgett ett antal rekommendationer som rör staters skyldigheter att respektera, skydda och uppfylla friheten för konstnärliga uttryck och kreativitet. Stater uppmanas bland annat säkerställa att företrädare för oberoende konstorganisationer deltar vid beslut om konst och avstå från att nominera eller tillsätta kulturadministratörer eller chefer för kulturinstitutioner utifrån deras politiska, religiösa eller näringslivsrelaterade tillhörighet. Vidare betonas staters ansvar att skydda konstnärer och alla som deltar i konstnärliga aktiviteter eller i spridning av konstnärliga uttryck från våldshandlingar av tredje part.²

Enligt utredningens förslaget ska lagen inte föreskriva hur oberoendet ska säkras utan detta lämnas öppet för tolkning av berörda aktörer. Hur lagen kommer att genomföras i den statliga finansieringen av kultur runtom i landet återstår därför att se. Utredaren poängterar att olika regioner och kommuner har olika förutsättningar att skapa system för kulturens oberoende. En tidigare undersökning av Myndigheten för kulturanalys visar att det på regional och kommunal nivå saknas organisatoriskt skydd mot politiskt inflytande över konstnärligt innehåll.³ Därtill har, som beskrivits ovan, inskränkningar i

¹ Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Farida Shaheed: The right to freedom of artistic expression and creativity, United Nations General Assembly, Human Rights Council, A/HRC/23/34, punkt 85. Svensk översättning hämtad från Konstnärnsnämndens skriftserie: 2015.1.

² Ibid.

³ Myndigheten för Kulturanalys, 2021. Så fri är konsten: Den kulturpolitiska styrningens påverkan på den konstnärliga friheten.

konstnärlig frihet mångdimensionella orsaker. Mot denna bakgrund ser institutet **behov av att en utvärdering av lagens effekter** på den konstnärliga friheten görs några år efter att en eventuell ny lag träder i kraft.

Personer med funktionsnedsättnings rättigheter

Institutet **delar bedömningen** att staten bör se över hur olika stöd- och regelsystem påverkar möjligheterna för personer med funktionsnedsättning⁴ att vara verksamma som kulturskapare, även professionellt.

Institutet **noterar dock avsaknaden av rättighetsperspektiv** i utredningen och påminner om att personer med funktionsnedsättning har rätt att på jämlika villkor som andra delta i kulturlivet enligt artikel 30.2 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (funktionsrättskonventionen). Enligt samma artikel ska staten vidta ändamålsenliga åtgärder för att personer med funktionsnedsättning ska få möjlighet att utveckla och använda sin kreativa, artistiska och intellektuella förmåga, inte endast i eget intresse utan även för samhällets berikande.

Förutsättningarna för personer med funktionsnedsättning att bli verksamma inom kulturen på lika villkor som andra är beroende av flera olika faktorer. Det handlar om möjligheter att ta del av utbildning inom området, få arbete eller bedriva egen verksamhet, och ta del av kulturen i stort. Viktiga förutsättningar för detta är bland annat att det finns kurser som personer med funktionsnedsättning har möjlighet att ta del av eller komma in på, att utbildningar, kulturaktiviteter och arbetsplatser är tillgängligt utformade och att man kan få individuell anpassning i skola och utbildning. Vidare behövs tillgång till personligt stöd (till exempel assistans), tillgänglig bostad och hjälpmedel, samt möjlighet att resa.

⁴ I utredningen används ”personer med funktionshinder”, vilket institutet avråder ifrån att använda. Funktionshinder är enligt Socialstyrelsen begränsningar som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen. Det handlar framför allt om bristande tillgänglighet i omgivningen.

Relevanta rättigheter på området är, utöver rätten att delta i kulturlivet, även rätten till utbildning, rätten till arbete och rätten till självbestämmande. Funktionsrättskonventions artikel 24 rör rätten till utbildning för personer med funktionsnedsättning. Enligt artikel 24.2 ska staten säkerställa att skälig anpassning erbjuds utifrån personliga behov och att personer med funktionsnedsättning ges nödvändigt stöd. Enligt artikel 24.5 ska staten säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång till allmän högre utbildning, yrkesutbildning, vuxenutbildning och livslångt lärande utan diskriminering och på lika villkor som andra. I detta syfte ska konventionsstaterna säkerställa att skälig anpassning erbjuds personer med funktionsnedsättning. FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (FN:s funktionsrättskommitté) har uttalat att: ”Det måste finnas tillgång till offentliga och privata utbildningsinstitutioner och utbildningsprogram i tillräcklig omfattning och kvalitet. Konventionsstaterna måste garantera bred tillgång till utbildningsplatser för elever med funktionsnedsättning på alla nivåer i samhället”.⁵

Av artikel 27 framgår bland annat att personer med funktionsnedsättning har rätt till arbete på jämlika villkor som för andra. Bland annat ska staten vidta ändamålsenliga åtgärder för att främja möjligheterna till egenföretagande (artikel 27.1 (j)) och säkerställa att skälig anpassning på arbetsplatsen erbjuds personer med funktionsnedsättning (artikel 27.1 (i)).

Artikel 19 handlar om rätten att leva ett självbestämt liv med full delaktighet i samhällsgemenskapen. Bland annat ska staten säkerställa att personer med funktionsnedsättning har möjlighet att välja sin bosättningsort på jämlika villkor som andra och att de har tillgång till olika former av samhällsservice både i hemmet och inom särskilt boende och till annan service, bland annat sådant personligt stöd som är nödvändigt för att stödja boende och deltagande i samhället och för att förhindra isolering och avskildhet från samhället. I FN:s funktionsrättskommittés allmänna kommentar nr 5 skriver man bland annat att: ”Samhällstjänster som underlättar unga människors övergång till vuxenlivet,

⁵ FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, Allmän kommentar nr 4 om rätten till inkluderande utbildning, 25 november 2016, UN Doc. CRPD/C/GC/4, para. 21. Svensk översättning av Myndigheten för delaktighet.

inklusive stöd för att flytta från föräldrahemmet, börja arbeta och skaffa sig högre utbildning, är också avgörande för stöd i att leva självständigt”.⁶

Nationella minoriteter och urfolket samerna

Institutet **ser positivt på** att utredningen konsulterat nationella minoriteters kulturorganisationer och kulturverksamheter och lyfter fram dessa aktörers behov av mer långsiktig finansiering. Utredningen saknar dock en bedömning av förslagets konsekvenser för verksamheter som bevarar och främjar nationella minoriteters språk, kultur och identitet.

Under 2023 granskades Sverige av den rådgivande kommittén för Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Den rådgivande kommittén granskar bland annat stödet för bevarande och utveckling av minoriteters identiteter, språk och kulturer i Sverige. Enligt kommittén behöver stödet till kulturverksamheter för att bevara och främja nationella minoritetsspråk och kulturer bli mer långsiktigt och anpassas efter olika nationella minoriteters specifika behov.⁷

Det framstår mot denna bakgrund som att **det vore både relevant och angeläget att analysera konsekvenser**, såväl positiva som negativa, av utredningens förslag om reformering av Kultursamverkansmodellen för förutsättningarna för nationella minoriteters kulturverksamheter.

Ärendets handläggning

Detta remissvar har beslutats av direktören Fredrik Malmberg och föredragits av utredaren Johanna von Bahr. I den slutliga beredningen har även

⁶ FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, Allmän kommentar nr 5 om ett självständigt liv och att vara inkluderad i samhällsgemenskapen, 27 oktober 2017, UN Doc. CRPD/C/GC/5, para. 76. Svensk översättning av Myndigheten för delaktighet.

⁷ Europarådet, Advisory Committee on the Framework for the Protection of National Minorities: Fifth Opinion on Sweden, 19 februari 2024.

ställföreträdande direktör Charlotte Palmstierna och enhetschef Karin Schulz deltagit.

Fredrik Malmberg, direktör